

کارکرد گفتار نیکو در سعادت فردی از منظر امام سجاد علیه السلام

مریم علی بیگی^۱

چکیده

سخن نیکو و مؤثر در کلام امام سجاد (علیه السلام)، به عنوان یکی از ویژگی‌های بارز ایشان، که با قرار گرفتن این ویژگی به عنوان الگو می‌تواند تاثیر عمیقی بر جامعه اسلامی و تربیت نفوس باشد. امام سجاد علیه السلام با استفاده از زبان نرم و دلنشین، مفاهیم عمیق اخلاقی و اجتماعی را به مخاطبان خود منتقل می‌کردند. آثار سخن نیکو در کلام ایشان شامل ترویج فضایل اخلاقی، ایجاد همبستگی اجتماعی و تقویت ایمان در دل‌ها است. ایشان با بیان حکمت‌آمیز و عاطفی، به تبیین معارف دینی و انسانی می‌پرداختند و از این طریق، روح امید و محبت را در جامعه زنده می‌کردند.

امام سجاد (علیه السلام) در دعاها و مناجات‌های خود، به زیبایی و عمق کلام نیکو اشاره می‌کنند و از خداوند درخواست می‌کنند که زبان‌ها را به گفتار نیکو وا دارد. این تأکید بر سخن نیکو، نشان‌دهنده اهمیت آن در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است. همچنین، کلام امام سجاد (علیه السلام) به عنوان یک منبع الهام برای نسل‌های آینده، به ترویج فرهنگ گفت‌وگوی سازنده و احترام به دیگران کمک می‌کند.

در این مقاله، به بررسی ابعاد مختلف آثار سخن نیکو در کلام امام سجاد (علیه السلام) پرداخته خواهد شد و تأثیر آن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان مورد تحلیل قرار می‌گیرد. این بررسی نشان می‌دهد که چگونه سخن نیکو می‌تواند به عنوان ابزاری برای اصلاح جامعه و ارتقاء سطح اخلاقی افراد عمل کند. همچنین، تأثیرات مثبت سخن نیکو بر روابط انسانی، کاهش تنش‌ها و ایجاد فضای صمیمی‌تر در جامعه نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که کلام امام سجاد (علیه السلام) نه تنها به عنوان یک الگو برای سخن گفتن، بلکه به عنوان یک راهنمای عملی برای زندگی بهتر و انسانی‌تر در جامعه اسلامی مطرح است.

کلید واژه ها : کارکرد گفتار نیکو، سعادت فردی، امام سجاد (علیه السلام).

^۱. سطح دو، حوزه علمیه الزهرا علیه السلام، پست الکترونیک maryamalibeygi@gmail.com

مقدمه

الْقَوْلُ الْحَسَنُ يُثْرِي الْمَالَ وَ يُنْمِي الرِّزْقَ وَ يُنْسِي فِي الْأَجَلِ وَ يُحِبُّ إِلَى الْأَهْلِ وَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ .

امام زین العابدین (علیه السلام) فرمودند: گفتار نیک ثروت را زیاد کند و روزی را افزون گرداند و مرگ را بتاخیر اندازد و صاحبش را نزد خانواده محبوب نماید و او را داخل بهشت گرداند.^۱

یکی از مهمترین سفارش‌های اسلام به انسان‌ها، حسن خلق و خوش اخلاقی است. به طور کلی، اسلام همه انسان‌ها را ملزم به رعایت حسن خلق می‌کند و از بد اخلاقی باز می‌دارد.

خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به داشتن خلق عظیم چنین می‌ستاید: «وانک لعلی خلق عظیم؛ و تو (ای پیامبر) اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری».^۲

مسائلی همچون حسن خلق، ملاطفت در برخوردها، ترک خشونت در معاشرت، نگهداشتن احترام افراد و ارج نهادن به شخصیت و حقوق دیگران، از جمله صفات عالی و روحی هر انسان خود ساخته و تربیت شده‌ای است.

امام سجاد (علیه السلام) فرمودند: «مِنْ أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَ أَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ، وَ أَنَا أَلْطَفُكُمْ بِأَهْلِي». «از کامل‌ترین مؤمنان از نظر ایمان، کسی است که خوش‌اخلاق‌تر و مهربان‌تر با خانواده‌اش باشد؛ و من از همه شما نسبت به خانواده‌ام مهربان‌ترم».^۳

و نیز امام سجاد (علیه السلام) فرمودند: «إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا». «کامل‌ترین مؤمنان از نظر ایمان، خوش‌اخلاق‌ترین آنهاست».^۴

خوش اخلاقی سبب شیرین‌تر شدن زندگی، جلب دوستی و محبت دیگران، افزون شدن روزی، آباد گشتن سرزمین‌ها و طولانی شدن عمر می‌شود و این امر با افزایش پاکی و صفای باطنی، انسان را به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نزدیک می‌کند و عذاب الهی را تخفیف می‌دهد. در مقابل، بد اخلاقی، باعث سخت شدن زندگی، کاهش روزی، از دست دادن محبت دیگران، ناراحتی طولانی، فاسد شدن ایمان و فشار قبر می‌شود.

۱. شیخ صدوق، الأمالی للصدوق: ۴۹ / ۱

۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۳۵۳ ش، ج ۲۴، ص ۳۷۱ / سوره قلم، آیه ۴

۳. الکافی، ج ۲، ص ۶۴۳

۴. تحف العقول، ص ۲۸۲

با گفتار نیکو می توان بر محبوبیت خود اضافه نموده و به دنبال آن با استفاده از محبوبیت کسب شده در ایجاد روابط مناسب و برآورده شدن نیازها و انجام درست در بسیاری از کارها موفق شد. روحیه تعاون و همکاری در خانواده بالاتر رفته و خودبخود کارها در بستر مناسب خود جریان می گیرد و خانواده ای شاد، سرزنده، پرنشاط و پویا شکل می گیرد. اما اگر زبان خوش و گفتار نیکو در خانواده جایگاهی پیدا نکند از متضاد خود دعوت می کند تا جایش تکیه زند و از او می خواهد که حال که این خانواده دوستدار آرامش و آسایش حاصل از گفتار نیکو نیست محیطی سخت و آلوده را برایشان بسازد.

گفتار نیکو، یکی از اساسی ترین ابزارهای ارتباطی انسان است که می تواند سرچشمه خیر و سعادت یا مایه شر و شقاوت باشد. قرآن کریم بارها به «قول سدید»، «قول لین»، «قول کریم» و «قول معروف» توصیه کرده است و این نشان می دهد که گفتار نیکو نقشی بنیادین در کمال فردی و اجتماعی دارد. امام سجاد علیه السلام به عنوان وارث علوم نبوی و اهل بیت علیهم السلام، در آثار ماندگاری همچون صحیفه سجادیه و رساله حقوق، توجه ویژه ای به اهمیت زبان و نقش گفتار در سعادت و شقاوت انسان داشته اند. بررسی آموزه های آن حضرت می تواند ما را به این حقیقت رهنمون سازد که گفتار نیکو نه تنها نشانه اخلاق فردی است، بلکه ابزاری برای رسیدن به آرامش درونی و سعادت ابدی نیز به شمار می آید.

هدف کلی: تبیین و تحلیل کارکرد گفتار نیکو در تحقق سعادت فردی از منظر امام سجاد علیه السلام.

اهداف جزئی:

۱. استخراج و بررسی مفاهیم مرتبط با گفتار نیکو در منابع روایی امام سجاد (صحیفه سجادیه، رساله حقوق و سایر ادعیه)

۲. واکاوی آثار فردی، روانی و معنوی گفتار نیکو بر شخصیت انسان

۳. تبیین پیوند میان گفتار نیکو و سعادت فردی از دیدگاه امام سجاد علیه السلام.

۴. ارائه الگویی اخلاقی - تربیتی برای زندگی فردی و اجتماعی بر اساس تعالیم امام سجاد علیه السلام.

سوالات پژوهش

گفتار نیکو از منظر امام سجاد علیه السلام چه ویژگی هایی دارد؟

گفتار نیکو چه نقشی در سعادت فردی و تهذیب نفس ایفا می کند؟

چه رابطه‌ای میان کنترل زبان و کمال انسانی در اندیشه امام سجاد علیه‌السلام وجود دارد؟

آموزه‌های امام سجاد علیه‌السلام در زمینه گفتار نیکو چه کاربردهای اخلاقی و تربیتی برای زندگی امروز دارد؟

در زمینه «کنترل زبان و گفتار نیکو» تحقیقات متعددی در حوزه اخلاق اسلامی و روان‌شناسی تربیتی صورت گرفته است. برخی پژوهش‌ها به بررسی نقش گفتار در روابط اجتماعی یا سلامت روان پرداخته‌اند، و برخی دیگر به آموزه‌های اخلاقی اهل بیت علیهم‌السلام در باب زبان توجه کرده‌اند.

در خصوص سخن نیکو کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌هایی به نگارش درآمده بعنوان مثال در رساله حقوق امام سجاد علیه‌السلام که در مورد اعضای بدن مترجم آن مصطفی آزادیان می‌باشد. و کتاب یکصد موضوع اخلاقی در قرآن و حدیث از آیت الله مکارم شیرازی و مقاله احمد شجاعی با عنوان سخن نیکو از منظر قرآن و پایان‌نامه محبوبه رجبی با عنوان مثبت اندیشی در قرآن کریم و ادعیه امام سجاد علیه‌السلام می‌باشد.

درباره امام سجاد علیه‌السلام، تحقیقات فراوانی در زمینه صحیفه سجادیه، دعا و نیایش انجام گرفته، اما بررسی نظام‌مند «کارکرد گفتار نیکو در سعادت فردی» با تأکید بر دیدگاه آن حضرت کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین پژوهش حاضر می‌تواند خلأ موجود را پر کرده و با رویکردی تحلیلی - تطبیقی، سهم گفتار نیکو را در سعادت فردی از منظر امام سجاد علیه‌السلام تبیین نماید.

مفهوم شناسی

آداب، جمع ادب بوده و به سه معنی به کار رفته است: رفتارها و گفتارهای شایسته، تأدیب و تنبیه و علوم ادبی. از بررسی کلمات فقیهان و کاربرد این واژه در فقه برمی‌آید که آداب، اعم از احکام لزومی و غیر لزومی است.^۱ سعادت، چیزی جز لذت نیست و لذت، غایت مطلوب بشر است. لذت، خیر مطلق است و تمام افعال انسان باید در جهت کسب آن باشد. البته مقصود وی از کسب لذت، کسب فضایل و لذات روحانی است.^۲

از منظر ارسطو، سعادت، رعایت حدّ وسط، یعنی اعتدال است.^۳

۱. هاشمی شاهرودی، سید محمود، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم‌السلام، ج ۱، ص ۱۱۰-۱۰۹

۲. کاپلستن، فردریک، تاریخ فلسفه، ج ۱، ص ۵۶۱

۳. کاپلستن، فردریک، تاریخ فلسفه، ج ۱، ص ۴۵۸

معنای لغوی

واژه «آداب» جمع ادب و آن به معنای «دانش، هنر»^۱ و رفتار پسندیده مطابق با هنجارهای جامعه، خوی خوش و روش مناسب هر کار می‌باشد.

«گفتار نیکو» به معنای «خوش‌بیان»، «شیرین سخن» و «کسی که خوب و نیک صحبت می‌کند» است. این اصطلاح از ترکیب «نیکو» به معنای خوب و «گفتار» به معنای سخن و کلام ساخته شده است.^۲

«سعادت»، به معنای نیک‌بختی، از ریشه «سعد» به معنای خیر، شادی، و شگون است و شقاوت، ضد آن و به معنای تیره‌روزی و بدبختی است.^۳

سعادت از منظر امام سجاد علیه السلام

حضور در راه صحیح و طی کردن راه سعادت مادی و معنوی از اموری است که برای تمامی انسان‌ها ارزش محسوب شده و با روش‌های مختلف در جهت رسیدن به آن قدم بر می‌دارند. اما در بین اسباب، برخی از عوامل را شاید بتوان دارای اهمیت بیشتری دانست و تحقق آن را از عوامل کلیدی و اصلی برای رسیدن به درجات بالای موفقیت معرفی کرد، که یکی از این موارد در حدیثی زیبا از امام سجاد علیه‌السلام این‌گونه بیان شده است: «مُجَالَسَةُ الصَّالِحِينَ دَاعِيَةٌ إِلَى الصَّلَاحِ؛ هم‌نشینی با صالحان انسان را به سوی صلاح و خیر می‌کشانند».^۴

بدون شک چنانکه در این حدیث شریف نیز به آن اشاره شده، تأثیر همنشین خوب بر روح و جسم، و سعادت و شقاوت انسان حائز اهمیت و از مسائل کلیدی و قابل توجه است که نباید از کنار آن به سادگی گذشت، مسئله‌ای که از دوران کودکی آغاز و تا آخرین لحظات حیات می‌تواند ادامه داشته باشد.

* سخن نیکو از منظر امام سجاد علیه السلام

سخن نیکو گفتن از نعمت‌های بزرگ الهی است که نقش تعیین‌کننده در ساختار شخصیتی انسان دارد سخن نیکو در لغت دهخدا به معنای پسندیده، حسن، خوب، خوش، خیر که در مقابل بد و زشت است و نیز در قرآن کریم و با بررسی مفسران و لغت‌شناسان و نیم‌نگاهی به برخی از روایات «سخن نیکو» را قول معروف، سخن

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، واژه ادب

۲. دهخدا، لغت نامه دهخدا، واژه گفتار نیکو

۳. دهخدا، لغت نامه دهخدا، واژه سعادت

۴. کافی، ج ۱، ص ۲۰

کنید و به مردم سخن نیکو بگویید " ۱. این آیه بر اهمیت نیکي به دیگران و سخن نیکو که با لحن مناسب باشد تأکید می‌کند.

و در سوره لقمان که شامل بخشی از نصیحت‌های لقمان به فرزندش است، آمده است: " وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ " ۲ از میانه‌روی در راه رفتن و آهسته سخن گفتن، در این آیه، ابتدا لقمان به فرزندش سفارش کرده که به‌هنگام راه رفتن میانه‌رو باشد؛ یعنی نه خیلی با سرعت و نه خیلی آهسته حرکت کن و سفارش دوم لقمان در این آیه، پایین آوردن صدا و فریاد نزدن هنگام سخن گفتن است و علت آن چنین بیان شده که زشت‌ترین صداها صدای الاغ است. در توضیح این مطلب گفته‌اند: بلند کردن صدا نشانه بزرگی و قدرت انسان نیست، همان‌گونه که صدای الاغ از همه صداها بلندتر است، اما نه نشانه کمال است و نه نشانه بزرگی، بلکه نشان از زشتی صدا است.

امام الصادق (علیه السلام) می‌فرمایند: «سُرْعَةُ الْمَشْيِ تَذْهَبُ بِبَهَاءِ الْمُؤْمِنِ». و نیز امام رضا (علیه السلام) فرمودند: «تندروی شکوه مؤمن را از بین می‌برد» ۳.

امام سجاد علیه السلام می‌فرماید: " إِيَّاكَ وَالْمِرَاءَ وَالْخُصُومَةَ؛ فَإِنَّهُمَا يُمْرِضَانِ الْقُلُوبَ عَلَى الْإِخْوَانِ، وَيُنْبِتَانِ عَلَيْهِمَا النِّفَاقَ " پرهیز از مجادله و تندگویی در گفتار، زیرا این دو دل‌های برادران (دوستان و نزدیکان) را بیمار می‌کند و بذر نفاق را در میانشان می‌رویاند. ۴

ج - نقش سخن نیکو در جامعه :

انسان‌ها در ساخت جامعه به طور فردی عمل نمی‌کنند چرا که زندگی اجتماعی دارند و ناگزیر از ارتباط هستند. در کنار آنچه باید و نبایدهای دینی را انجام می‌دهند، ناگزیر هستند که در جامعه باشند و بر اساس فطرت با دیگران در تعامل باشند.

گفتار نیکو ابزار اصلی در پیوند دل‌ها و ایجاد انسجام اجتماعی است. آن حضرت سخن نرم و محبت‌آمیز را نه تنها یک فضیلت فردی، بلکه عامل استحکام روابط خانوادگی، اجتماعی و حتی عامل جلب رزق و رحمت الهی معرفی

۱. سوره بقره، آیه ۸۳

۲. سوره لقمان، آیه ۱۹

۳. برازش، علیرضا، تفسیر اهل بیت علیهم السلام ج ۱۱، ص ۵۵۸.

۴. تحف العقول، ص ۲۸۳

کرده‌اند. جامعه‌ای که افراد آن با زبان نیکو با یکدیگر تعامل کنند، از نزاع، کینه و جدایی مصون می‌ماند و روح اخوت و محبت در میان مردم شکوفا می‌شود.

امام سجاد(علیه السلام) فرمودند: *الكلمة الطيبة تُثمرُ الأعمالَ الصَّالحةَ، وتُنمِّي المودَّةَ في الناس*. "سخن نیکو، اعمال صالح را به بار می‌آورد و دوستی و محبت را در میان مردم پرورش می‌دهد." ^۱ این حدیث نشان می‌دهد که از نگاه امام سجاد(ع)، سخن نیکو صرفاً یک رفتار فردی نیست، بلکه تأثیر اجتماعی دارد؛ زیرا محبت، همدلی و همزیستی مسالمت‌آمیز در جامعه را تقویت می‌کند و بستر رشد اخلاقی و عملی مردم را فراهم می‌سازد.

نقش اخلاق اسلامی، در محیط زندگی فردی و اجتماعی هر انسان، بسان خورشیدی تابانست که طراوت و شادابی را برای جامعه به ارمغان می‌آورد و بستر صفا، صمیمیت، صداقت، محبت و اخوت را برای زیستن می‌گستراند تا همگان با چهره‌هائی باز و بشاش در یک فضای با صفای بهاری، چون گل‌ها زندگی کنند. اخلاق نیکو، روان‌ها را شاداب و همه را برادر و عضو یک خانواده می‌سازد.

د - تأثیر سخن نیکو بر خود فرد :

از نگاه امام سجاد(ع)، سخن نیکو نه تنها در جامعه و خانواده اثر مثبت دارد، بلکه پیش از همه، بر خود فرد بازتاب می‌یابد. خوش‌زبانی و ادب در گفتار موجب محبوبیت، عزت، آرامش روحی و ارتقای جایگاه اجتماعی انسان می‌شود. در واقع، کلام نیکو همچون آینه‌ای است که شخصیت و درون انسان را بازتاب می‌دهد و آثارش به گوینده بازمی‌گردد.

امام سجاد (علیه السلام) می‌فرمایند: *"مَنْ حَسَنَ كَلَامُهُ كَثُرَتْ مَحَبَّتُهُ"*. "هر کس سخنش نیکو باشد، محبت و دوستی او در دل‌ها افزون می‌شود." ^۲

این حدیث نشان می‌دهد که نتیجه‌ی نخستین سخن نیکو، برای خود فرد است؛ زیرا محبت و احترام دیگران سرمایه‌ای اجتماعی و روانی برای زندگی او فراهم می‌آورد.

روزی مردی در حضور دیگران با سخنان تند و ناپسند، امام سجاد(ع) را آزرده. یاران حضرت خواستند پاسخ دهند، اما ایشان فرمودند: «اگر آنچه گفתי درست است، از خدا می‌خواهم مرا بیامرزد؛ و اگر نادرست است، خدا تو را

۱. تحف العقول، ص ۲۸۲

۲. تحف العقول، ص ۲۸۳

بخشد «مرد با شنیدن این پاسخ بزرگوارانه، شرمنده شد و از امام عذرخواهی کرد. پس از آن همواره با احترام و محبت از آن حضرت یاد می‌کرد.^۱

این روایت تاریخی نشان می‌دهد که امام سجاد(ع) با سخن نیکو نه تنها از آسیب بدگویی در امان ماندند، بلکه محبت و احترام بیشتری در میان مردم به دست آوردند. بنابراین، سخن نیکو پیش از اثرگذاری بر دیگران، آرامش، عزت و محبوبیت را به خود گوینده بازمی‌گرداند.

بنابراین، سخن نیکو تنها یک رفتار ظاهری نیست؛ بلکه جلوه‌ای از نیت خالص، ادب گفتاری، انسجام اجتماعی و آرامش فردی است. امام سجاد(ع) با تأکید بر این حقیقت، نشان داده‌اند که زبان می‌تواند راهی به سوی جهنم یا پلی به سوی بهشت باشد. انسانی که زبان خود را به زیور گفتار نیک بیاراید، در دنیا عزیز و محبوب، و در آخرت اهل بهشت خواهد بود.

نتیجه گیری

مقاله "کارکرد گفتار نیکو در سعادت فردی از منظر امام سجاد علیه السلام" با هدف تبیین و تحلیل کارکرد گفتار نیکو در تحقق سعادت فردی از منظر امام سجاد علیه السلام است.

امام سجاد (علیه السلام)، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین شخصیت‌های تاریخ اسلام، با کلام خود به ترویج ارزش‌های انسانی و اخلاقی پرداخته و همواره بر اهمیت سخن مثبت تأکید کرده است. ایشان با استفاده از زبان نرم و دلنشین، توانسته‌اند پیام‌های عمیق و آموزنده‌ای را به جامعه منتقل کنند که نه تنها در زمان خود، بلکه در طول تاریخ نیز مورد توجه و تأمل قرار گرفته است.

از منظر امام سجاد علیه السلام، زبان و سخن از مهم‌ترین ابزارهای سعادت فردی است و گفتار نیکو نه تنها یک خلق پسندیده، بلکه کلید خیر دنیا و آخرت به شمار می‌آید. آن حضرت، برای سخن نیکو پنج کارکرد اساسی ذکر فرموده‌اند: نخست آن که گفتار نیکو زمینه‌ساز افزایش ثروت و گشایش اقتصادی است، چراکه خوش‌زبانی دل‌ها را جذب و روابط اجتماعی را تقویت می‌کند. دوم، گفتار نیکو موجب فراوانی روزی می‌گردد و کانال‌های نعمت الهی را بر انسان می‌گشاید. سوم، از برکت زبان پاک، عمر انسان با آرامش و عزت طولانی‌تر می‌شود و مرگ با تأخیر به سراغ او می‌آید. چهارم، خوش‌گویی جایگاه فرد را در خانواده مستحکم می‌سازد و او را محبوب و مقبول نزدیکان می‌نماید. پنجم و در نهایت، سخن نیکو پلی برای ورود به بهشت و جلب رضوان الهی است. بنابراین، گفتار نیکو

^۱ . بحار الأنوار، ج ۴۶، ص ۸۵؛ مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۱۵۱

نه یک فضیلت محدود، بلکه راهبردی جامع برای دستیابی به سعادت فردی است؛ زیرا هم معیشت مادی را رونق می‌دهد، هم آرامش روانی و اجتماعی را تضمین می‌کند و هم مسیر کمال معنوی و رستگاری اخروی را هموار می‌سازد. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که کنترل زبان و آراستن آن به سخنان نیکو، یکی از ارکان اصلی سعادت و خوشبختی در مکتب امام سجاد علیه‌السلام است.

منابع

- ۱- شیخ صدوق، الأمالی للصدوق، ناشر کتابچی، تهران، چاپ ششم، جلد ۱، ۱۳۷۶ ه. ش.
- ۲- کلینی، الکافی، دارالحديث، قم.
- ۳- هاشمی شاهرودی، سید محمود، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ناشر موسسه دایره المعارف فقه اسلامی، چاپ ۱، ۱۳۸۲ ه. ش.
- ۴- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه. ش.
- ۵- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الخلاق، به تصحیح محمود بن ملا صالح بروجردی، ناشر شریف رضی، قم، ۱۳۸۶ ه. ش.
- ۶- قرآن (ترجمه: حسین انصاریان)
- ۷- الحرانی، ابن شعبه، تحف العقول، انتشارات الاسلامیه، ۱۳۸۴ ه. ق.
- ۸- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، نشر المكتبة النجفیه، ج ۷۴، ۱۳۱۸ ه. ش.
- ۹- شریف الرضی، محمد بن حسین، ترجمه و شرح حکمت نهج البلاغه.
- ۱۰- شیخ صدوق، خصال، ناشر جامعه مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۲ ه. ش.

- ۱۱- انصاری ، محمد علی ، ترجمه و شرح خطبه ۱۵۴ نهج البلاغه؛ بخش سوم: ظاهر خوب نشانه باطن خوب
- ۱۲- شیخ صدوق ، ثواب الاعمال، نشر رضی ، ۱۳۶۸ ش .
- ۱۳- برازش ، علیرضا ، تفسیر اهل بیت علیه السلام ، نشر امیر کبیر ، تهران، ۱۳۹۴ ش .
- ۱۴- مکارم شیرازی ، ناصر ،تفسیر نمونه ، نشر : طهران : دارالکتب الاسلامیه ، ۱۳۵۳ ش ، ج ۲۴.
- ۱۵- امام سجاد علیه السلام ، صحیفه سجادیه ، ترجمه فیض السلام ،: سید علی نقی ، انتشارات اسلامیة ، تهران ، چاپ پنجم ، ۱۳۶۲ ش .
- ۱۶- محدث نوری ، مستدرک الوسائل، ناشر : موسسه آل البيت (علیه السلام) لاحیاء التراث ، قم ، ج ۲ ، چاپ ۱ ، ۱۴۰۸ ه . ق .
- ۱۷- کاپلستن، فردریک، تاریخ فلسفه، ترجمه : مجتبوی ، انتشارات علمی و فرهنگی سروش ، ج ۱، چاپ پانزدهم ، ۱۳۸۸ ش .
- ۱۸- طباطبایی ، سید محمدحسین ، ترجمه تفسیرالمیزان ، ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی، قم: ۱۳۸۲.
- ۱۹- مطهری ، مرتضی ، نظام حقوق زن در اسلام ، نشر موسسه انتشارات صدرا ، ۱۳۹۶ ش .